

ดร.ดวงมน จิตรจําวัน

รองศาสตราจารย์ ภาควิชาภาษาไทย

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

วรรณกรรมสะท้อนสังคม

คอลัมน์นี้ออกจะแปลกแยกจากคอลัมน์อื่น ๆ ส่วนใหญ่ของวารสารรัฐสมิแล ด้วยเหตุที่ไม่ค่อยได้กล่าวถึงงานของชาวใต้โดยเฉพาะในจังหวัดชายแดน แถบนี้สักเท่าใดนัก

แต่ด้วยความที่ยังคิดว่าวรรณกรรม สามารถเป็นสมบัติร่วมของชนทั้งผอง หัวอกหัวใจของผู้คนก็ไม่ได้ผิดแผกกันสักเท่าใด เช่น ล้วนแต่เคยเจ็บช้ำระกำ (เพราะ) รักมาไม่มากก็น้อย (ยกตัวอย่างพื่อให้หิวหรือหิวเล่นคะ) ในเมื่อเราสามารถ เพิ่มพูนประสบการณ์ด้วยการอ่านงานเขียนที่เผยแพร่ประสบการณ์อันหลากหลาย ใฉนเลยจะปฏิเสธการอ่านเสียเล่า

คอลัมน์นี้เขียนอยู่ด้วยความหวังว่าจะพอมีประโยชน์อยู่บ้าง ถ้าสามารถบอก เล่าแนวทางการอ่านและการเข้าไปสัมผัสกับงานเขียนที่เรียกว่าวรรณคดี/ วรรณกรรม ด้วยตัวผู้อ่านเอง

ฉบับที่แล้ว (พฤษภาคม-สิงหาคม 2555) ได้อ้างถึงความเห็นของศาสตราจารย์ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ที่จับประเด็นได้ว่าผู้อ่านสนใจปัญหาสังคมในบท ประพันธ์ก็มักละเลยการ “พิจารณาตัวนวนิยาย”

คำถามก็คือผู้ที่ละเลยการพิจารณาตัวบทจะสามารถหยิบจับเอาปัญหาสังคม ติดไม้ติดมือไปได้สักแค่ไหน เนื่องจากผู้แต่งมิได้แสดงแต่ปัญหาสังคม หรือมิได้ แยกส่วนที่เป็นปัญหาสังคมออกมาจากส่วนที่เป็นชีวิตและ (ที่สำคัญ) ความหมาย ของชีวิตตามทัศนะของผู้แต่ง

ในภาคการศึกษานี้ขอเสนอแบบทดสอบในรายวิชาวรรณคดีวิจารณ์เบื้องต้น สำหรับนักศึกษาชั้นปีที่ 3 ที่ส่วนใหญ่มุ่งจะเป็นบัณฑิตในสาขาภาษาไทย (ศึกษาศาสตร์) และภาษาและวรรณคดีไทย (มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์) ข้อหนึ่งตั้ง ประเด็นให้อภิปรายว่า

“ความคาดหวังให้วรรณคดีสะท้อนสังคม โดยไม่ต้องมีเนื้อหาที่ให้ความเข้าใจชีวิตอย่าง ลุ่มลึก น่าจะถือได้ว่าเป็นความคาดหวังของผู้ที่ ‘ไม่รู้จักรว่าวรรณคดีคืออะไร และไม่รู้ว่ชีวิต เกี่ยวข้องกับสังคมอย่างไร’

ผู้ตอบคำถามคงต้องถามตนเองว่า ได้เคย พบบทประพันธ์ที่สะท้อนสังคมโดยไม่ได้ให้ ความเข้าใจชีวิตไปด้วยบ้างหรือไม่

จากความทรงจำในการอ่าน ชีวิตของภารโรง ชื่อฟักใน**คำพิพากษา** ต้องขมขื่นเพียงใดเมื่อ ต้องทนรับคำตัดสินที่ไม่เป็นธรรม ความทุกข์ สาส์นของเขาในขนาดที่ต้องหาทางออกด้วย เหล้า ก็คือคำร้องทุกข์ต่อการพิพากษานบนฐาน ของความไม่รู้จริง เมื่อเผชิญความตายเพราะ กำลังจะ “ลงแดง” ฟักโหยหาความรักของพ่อ ฟักคิดว่าถ้าต้องตกนรกเขาคงได้เจอคนในตำบ ลนี้อีกหลายคน

อะไรคือความเข้าใจชีวิตที่ผู้อ่านจะได้รับ จากนวนิยายเรื่องนี้ เราอาจจะเห็นว่าถ้าเพียง แต่ฟักคิดจะ ‘ล้างมลทิน’ (ที่ตนถูกกล่าวหาทั้ง ๆ ที่ไม่ได้กระทำ) เขาก็คงขับไล่นางสมทรงไปแล้ว แต่ภาพนางกระเซอะกระเซิงหิวโหย หวาดกลัว อยู่โดดเดี่ยว ชัดขวางสิ่งที่เป็นทางออกนั้น

ฟักเป็นคนที่มิเมตตาการุณา เขาจึงไม่มี ทางออกเช่นนั้นหรือ เราคงไม่ด่วนคิดว่าผู้แต่ง ขึ้นนะให้เราโยนความเมตตาการุณาทิ้งไป เพราะ มันไม่เหมาะสมกับโลกสมัยนี้

แม้ว่าเรามีสิทธิที่จะคิดเช่นนั้น แต่คงต้อง ถามใจตัวเองดูด้วยว่าพอใจจะเห็นโลกแห่ง ความไร้เมตตาเข้ามาแทนที่โลกแห่งความเห็น ออกเห็นใจกันแน่หรือ เพราะในโลกที่จะเปลี่ยน ไปนั้น ความจริงก็ไม่ใช้สิ่งสำคัญเท่ากับสิ่งที่ ทึกทักกันว่าจริง

แน่นอนว่าคนที่คาดหวังจะหาแต่ภาพ สะท้อนทางสังคมจากวรรณคดี โดยมองข้าม เนื้อหาเกี่ยวกับชีวิต เป็นคนที่มองข้ามธรรมชาติ ของวรรณคดีที่เป็นงานศิลปะประเภทหนึ่ง สิ่ง ที่เขาอาจจะหาได้ อาจจะเป็นข้อมูล ข้อเท็จจริง เท่านั้น เช่น เห็นว่ามีพิธีทำบุญในเทศกาล สงกรานต์ หรือเทศกาลใดก็ตาม แต่ไม่สามารถ บอกได้ว่าพิธีดังกล่าวมีบทบาทอย่างไรในบท ประพันธ์ ถ้าจะหาความรู้เกี่ยวกับพิธีใดก็ตาม ก็ควรจะเดินเข้าไปเก็บข้อมูลเองได้ โดยไม่ต้อง มัวมาตีความด้วยบท

ในเรื่องสั้น “ขาซ้ายของแม่” ของ ศิลา โคม ฉาย ซึ่งพิมพ์ครั้งแรกในปี 2534 (ต่อมารวมพิมพ์ ใน**ครอบครัวกลางถนน**) มีเรื่องย่อว่าลูกชาย คับข้องใจที่ไม่สามารถเจียดเงินไปรักษาขาซ้าย ของแม่ ที่ดูจะใช้การไม่ได้มากขึ้นทุกวันด้วยเหตุ ที่ทำงานหนักมาหลายสิบปี ความขัดแย้งหลัก

ของเรื่องเริ่มต้นที่แม่เขียนจดหมายมาเล่าเรื่องทางบ้าน จดหมายนั้นเป็นหนึ่งในไม่กี่ฉบับที่แม่เขียนมาถึงลูกชาย แม่ไม่ได้ไปถึงสุขภาพสักก็มากน้อย มีแต่ข่าวน้องสาวของเขาจะแต่งงาน มีน้ำเสียงน้อยใจเล็ก ๆ เมื่อพูดถึงว่าที่ลูกเขย “ทางบ้านเขาเป็นอย่างไรแม่ไม่รู้ เมื่อลูกเลือกแล้วว่าดีแม่ก็ว่าดีและยอมรับ แม่เลี้ยงลูกได้แต่ตอนเป็นเด็ก โตแล้วแม่ไม่มีสิทธิ์...” (หน้า 16, ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ.2536 โดยสำนักพิมพ์ มิ่งมิตร)

ลูกชายผู้รับจดหมายเป็นหนึ่งในลูก 6 คน เขาเป็นหนึ่งในสี่คนที่มีงานทำแล้ว เหลืออีก 2 คน ที่แม่ต้องสงเสียด แม่ทำนาตัดเย็บเสื้อผ้า ค้าขาย ลูกที่โตแล้วเช่นเขากับพี่สาวพบกันไม่มีใครเอ่ยถึงขาของแม่ แต่คืนนี้คืนที่ได้รับจดหมาย เขานึกถึงขาแม่ตลอดคืน (ภาพขาแม่ที่เห็นเมื่อ

ปีก่อนเมื่อไปเยี่ยมพร้อมว่าที่ลูกสะใภ้เข้ามาเตือนความจำ)

ตอนเช้าผู้เล่าเรื่อง (ลูกชายผู้ได้รับจดหมายของแม่) เดินอยู่บนบาทวิถีใกล้ตลาดสด ได้ยินเสียงเด็กร้องขายลอตเตอรี่ เขาคิดว่าน่าจะมีเงินสักก้อน สถานภาพของเขาเป็น “พนักงานแผนกการเงินบริษัทใหญ่โต” เงินเดือน 8,000 บาท ถ้าจะเก็บเงินรักษาแม่...ความจริงก็คือ “ผมแทบไม่ได้คิดเรื่องนี้อีกและเมื่อคิดมันก็มักอยู่หลังความจำเป็นอื่น ๆ ที่ผ่านเข้ามา” (หน้า 17)

น่าสนใจที่ผู้แต่งเน้นความเจ็บปวดของผู้เล่าเรื่อง เป็นความเจ็บปวดของคนที่พันธนาการตนไว้กับความจำเป็นอีกมากมายในชีวิต หรือมิฉะนั้นก็กล่าวว่า “ยอม” ถูกพันธนาการ ดังการให้ข้อมูลกับตนเองเมื่อเกิดข้อขัดแย้งในใจว่า

รายจ่ายประจำในแต่ละเดือนไม่มากนัก แต่ข้อเรียกร้องของคนรักทำให้ผมอ่อนยวบเหมือนดินเหนียวกลางฝน การตกลงใจจะใช้ชีวิตร่วมกันในอีกปีหรือสองปีข้างหน้า เราจำเป็นต้องมีหลักฐาน ข้าราชการคนสวย ซี.4 อย่างเธอ ไม่ควรจะน้อยหน้าใคร ทุกอย่างจึงเป็นไปแล้วและไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ในช่วงเวลา

แสร้งมือละสองพันบาทของผมและเธอสองมือต่อเดือน เตรียมไว้ดาวนบ้านเล็ก ๆ สักหลัง หม้อหุงข้าว กระทะไฟฟ้า ชุดหม้อเคลือบลายงามบ่งถึงรสนิยม ต้องผ่อนส่ง เธอเข้ามาช่วยจัดการเงินเดือนจนผมถูกพันธนาการแน่นหนา

เพียงแค่เห็นดวงหน้าและแววสुकใสด้วยประกายแห่งความรักในดวงตา ใจที่เปี่ยมด้วยรสหวานชื่น มีความหวังเจิดจรัสที่ผมยินยอมพร้อมใจ

เดือนต่อเดือน ชีวิตถูกขังไว้ในกรอบ มีอุป
พ้อหายใจ ไม่กว้างพอกระโดดโลดเต้นไปสู่สิ่ง
จำเป็นอื่น ๆ อันดีรับรองลงไป

(ศิลา โคมฉาย, 2536 : 17-18)

คล้ายกับว่าค่านิยมของสังคมเป็นจำเลยที่
1 ส่วนตัวบุคคลที่ยอมถูกพันธนาการนั้นเป็น
จำเลยที่ 2

จำเลยที่ 2 คุณจะได้รับการรองลงอาญา
เนื่องจากการรับทัณฑ์ทางจริยธรรมเกิดขึ้นด้วย
ความสำนึกผิด ผู้แตงนำเสนอลักษณะประณีตใน
ช่วงที่ 5 ซึ่งเป็นการปิดเรื่อง

คลีกระดาษบรรจตุวักขรโย้ยเย่ อ่าน
ทบทวนอีกครั้งก่อนจะตอบจดหมาย ความตื่น
ตันเคลื่อนมาอุดแน่นลำคอจนต้องกล้ำกลืน
ความห่วงหาซ่างเป็นสายใยแน่นหนา ในดวงใจ
ของแม่คงจะถักทอสิ่งนี้ไปถึงลูกไม่รู้สิ้นสุดแม้กับ
ผมซึ่งไม่ใช่เด็กชายเล็ก ๆ ที่แม่ต้องพะเน้าพะนอ
ต่อไปอีกแล้ว

“...สำหรับแม่สบายดี พักนี้เพียงแต่ขาปวด
บ่อย ๆ ขึ้น แต่ไม่เป็นไรหรอก แม่ให้เขานวด
บ่อย ๆ แก่ไม่ต้องเป็นห่วง...”

ดวงตาของผมพร่าเลื่อนไป วินาทีนี้ ความ
ยาวของแถวอักขรในบรรทัดได้แปรเป็นเส้นใย
ตีจนสาหัส

วางกระดาษ และจับปากกาขึ้นมา สะบัด
หัวไหล่ความสับสน กลับเขียนอะไรไม่ได้เลย
นอกจากคำขึ้นต้น

“กราบเท้าคุณแม่ที่เคารพ...”

ผมจะเริ่มต้นอย่างไรดี มือจับปากกาสั่นดิ๊ก
ในช่องกะโหลกปรากฏตัวอักษรมากมายเหลือ

เกิน ล้วนแต่เสียดแทงเย้ยหยัน

“กราบเท้าคุณแม่...ไซซี กราบเท้าคุณแม่
แต่เป็นข้างซ้ายนะ โปรดเถิด...อย่าเป็นอะไรให้
มากกว่านี้ ถ้าไซซีช่วยจะรีบมารักษา

ผมให้สัญญา!

(หน้า 18-19)

ความขัดแย้งที่สำคัญของเรื่องคือความขัด
แย้งภายใน (inner conflict) ของตัวเอกนั่นเอง
ความขัดแย้งนี้จะไม่เกิดขึ้นถ้าลูกชายไม่รักแม่
และไม่ไซ่คนดี ความเจ็บปวดทรมานใจของเขา
จะพอยืนยันความตั้งใจหรือไม่ ผู้อ่าน
คงต้องเป็นผู้ตัดสิน

น่าเห็นใจที่คนดีอย่างเขา (ผู้เล่าเรื่องและ
ตัวเอก) มีทางเลือกไม่มากนักแต่ก็มีไซ่ไม่มีเลย
สิ่งที่น่าเยาะหยันก็คือ มันคือการเลือกที่จะรอ
“ไซ่ช่วย”

ในสังคมที่เทคโนโลยีรุดหน้า เรายังต้องรอ
ไซ่ช่วยกันอยู่อีก นี่คือการสะท้อนสังคมอย่าง
เจ็บปวด

ผู้ที่สนใจศึกษาภาพสะท้อนสังคม ย่อมไม่
ลืมน่าชีวิตดำรงอยู่ในพันธนาการของสังคมไม่
มากนักน้อย พันธนาการบางอย่างเราช่วยกัน
สร้างขึ้นในกรอบของความมีหน้ามีตา ชื่อเสียง
เกียรติยศ ไปจนถึงอำนาจทางสังคมที่จะไม่
น้อยหน้าใคร

ถึงกระนั้นความภูมิใจและเกียรติยศที่
แท้จริงก็อาจจะไม่ได้อยู่ที่สิ่งดังกล่าวมา มิฉะนั้น
ตัวอักษรที่สื่อสารอยู่ใน “ช่องกะโหลก” คงไม่
ปรากฏมา “เสียดแทงเย้ยหยัน” เอาได้ และนี่ก็
คือความพ่ายแพ้ของปัจเจกบุคคล